

8. Kekic L. The Economist Intelligence Unit's index of democracy [Електронний ресурс] / Laza Kekic // The world in 2007. – 11 p. – Режим доступу : http://www.economist.com/media/pdf/DEMOCRACY_INDEX_2007_v3.pdf. – Назва з екрана.
9. Polity IV Project: Political Regime Characteristics and Transitions, 1800-2008 Monty G. Marshall, Director [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.systemicpeace.org/polity/polity4.htm>. – Назва з екрана.
10. Transformation Index BTI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bertelsmann-transformation-index.de/en/bti/>. – Назва з екрана.
11. Vanhanen T. The Emergence of Democracy: A comparative study of 119 states, 1850–1979 / T. Vanhanen. – Helsinki : The Finnish Society of Sciences and Letters, 1984. – 168 p.

M. Chabanna

CIVIL PARTICIPATION IN POLITICAL DECISION-MAKING AT THE STATE LEVEL AS A CRITERION OF DEMOCRACY

There are analyzed in the article the concept of civil participation and its role in democratic state. The author considers the interpretation of citizens' participation in political decision-making as a key feature of democratic political regime.

Keywords: civil participation, political decision-making, democracy, direct democracy, representative democracy, deliberative democracy.

Матеріал надійшов 30.03.2011

УДК: 32.327

Заславський О. М.

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ТА ЕТНОНАЦІОНАЛЬНА РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ ст.

Статтю присвячено дослідженню трансформаційних процесів у державах Європейського Союзу у другій половині ХХ ст. Зокрема, увагу акцентовано на етнопонаціональних рухах, що поширилися Західною Європою після Другої світової війни. Предметом дослідження є європейські етнопонаціональні рухи, їх кореляція з процесом становлення наднаціональних інститутів Європейського Союзу. Євроінтеграційний процес розглянуто крізь призму регіоналізації.

Ключові слова: етнопонаціональні рухи, європейська інтеграція, Європейський Союз, регіоналізація, держава-нація.

Регіоналізація в країнах-членах Європейського Союзу відбувається у двох формах: 1) як цілеспрямована політика ЄС, зорієнтована на відносне вирівнювання ступеня економічного розвитку на всій території ЄС; 2) як процес формування колективних регіональних ідентичностей, спричинений поширенням етнопонаціональних рухів (етнопонаціональна регіоналізація). В цій праці ак-

цент зроблено на етнопонаціональній регіоналізації, оскільки цей процес відбувається «знизу», і таким чином іде на зустріч політиці європейської регіоналізації «згори». Хоча ці процеси і не мають причинно-наслідкового зв'язку, вони доповнюють одне одного і разом безпосередньо впливають на реорганізацію країн-членів ЄС і відповідно самої структури Європейського Союзу.

1. Етнонаціональний вибух після Другої світової війни

Після Другої світової війни в Західній Європі запанувала ідея, що націоналізм уже позаду, що процес асиміляції етнічних меншин успішно завершився. І це мало назву «будівництво нації» (націоналізація етнічних груп – це ще й запобігання можливим етнічним і міжетнічним конфліктам, які мали місце в країнах третього світу).

Хвилі етнонаціоналізму у післявоєнній Європі можна вважати такими, що мали значні підстави і навіть були передбачуваними. Якщо взяти до уваги витоки французької революції, то неодмінно спадає на думку концепція Ж.-Ж. Руссо: «За природою речей народ не повинен урядуватися чужинцями» [4, с. 11]. Під «народом» мали на увазі конкретно визначену етнокультурну групу. Створення більшості європейських держав – наслідок боротьби, спричиненої етнонаціональними «сентиментами» [14, с. 169].

Націю вважали продуктом модерним. Її формування завершилось завдяки одному з проявів модерності – небаченій до цього часу інтенсивності зв'язку, комунікації. За концепцією К. Дойча, комунікація відіграє важливу роль у націотворенні, оскільки веде до монолітності інформаційного простору, вироблення спільного національного дискурсу. Але ця комунікація в державі з кількома етнічними групами може призвести до зворотного ефекту, тобто не до формування спільної національної свідомості, а до зростання свідомості етнічної. Приміром, вибух етнічної свідомості спостерігався серед бретонців після Другої світової війни, коли почастишали контакти між французами і бретонцями й останні дістали можливість подивитись на «справжню Францію». Таким чином, у результаті комунікації на поверхню вийшли культурні відмінності між двома етнічними групами. Відповідно, якщо формування етнічної свідомості базується на протиставленні «ми – вони», то саме французи і виступили в ролі «амбівалентного іншого», який конститує бретонську етнічність [14, с. 171].

Сама концепція К. Дойча побудована на ситуації комунікації між сторонами, причому принаймні один з учасників не є етнічно свідомою групою. Ця концепція чудово пояснює формування нації в США, де є місцева диференціація. Але якщо в цьому випадку комунікація справді призводить до стирання цих відмінностей, то у випадку з етнічною свідомістю матимемо абсолютно зворотний процес. Відповідно, з одного боку, виникає уявлення про себе як про іншу спільноту, а з іншого – усвідомлення рівності у володінні права на самовизначення і власне вря-

дування. Модернізація, комунікація і принцип права на самовизначення призвели до ланцюгової реакції націоналізації. Приміром, здобуття незалежності Ірландією спричинило виникнення аналогічних рухів за самовизначення серед шотландців та валлійців. Здобуття незалежності Норвегією, населення якої менше за кількість басків чи шотландців, також мало надзвичайний психологічний вплив на лідерів та учасників націоналістичних рухів.

Другим важливим процесом, який також значною мірою вплинув на національну свідомість європейських етнічних меншин, була деколонізація [14, с. 174]. Незалежність Індії мала зробити максимальний внесок у формування національної свідомості шотландців та валлійців, так само як і незалежність Алжиру – в аналогічні процеси серед етнічних груп Франції. Саме на 50–60-ті рр. XX ст. припадає вибух етнонаціональних рухів за самовизначення у Старому світі.

Протягом 80-х і 90-х рр. XX ст. Західною Європою пройшла хвиля електорального успіху партій, які використовували націоналістичну риторіку. Поступово зростала популярність Національного Фронт у Франції, який у 1984 р. виборов 10 місць в Європарламенті. На президентських виборах лідер НФ Ж.-М. Ле Пен поступово отримував більшу кількість голосів. Так, на виборах 1988 р. він здобув 14,38 % голосів, на виборах 1995 р. – 15,0 % голосів, а у 2002 р. вийшов у другий тур із Жаком Шираком, маючи розрив у 3 % (при цьому набрав 16,85 % у першому турі). Республіканська партія в ФРН, яка представляє правий спектр ідеології, успішно виступає на місцевих виборах. У 90-х її діяльність значно поживилася після влиття до її лав радикальних елементів. Почали поширюватись випадки нападів на іммігрантів, підпалів іммігрантських гуртожитків тощо. В Італії в 1996 р. уряд Берлусконі було сформовано за прямої підтримки ультраправого італійського соціального руху. На виборах восени 1999 р. в Австрії друге місце посіла Австрійська партія свободи. Результатом цього стало формування в 2000 р. коаліційного уряду за участю АПС, що стало найвищим досягненням європейських правих [6, с. 42].

З початку 70-х рр. у практичне русло перейшли дебати щодо автономізації історично етнічних регіонів Великої Британії – Шотландії і Уельсу. У вересні 1997 р. на регіональних референдумах шотландці і валлійці висловилися за автономізацію своїх територій. В Іспанії законодавчі збори Каталонії прийняли закон, яким встановили пріоритет каталонської мови над іспанською. Також треба звернути увагу на імміграцію робітників із країн-колоній як на один із

факторів наростання націоналістичних рухів. На початку 90-х кількість легальних іммігрантів у країнах ЄС досягла 17 млн (5 % населення ЄС). Дослідження показало, що в середині 90-х років близько 60 % мешканців ЄС вважали, що в їхній країні занадто багато іммігрантів. І саме на анти-іммігрантській пропаганді роблять наголос такі партії, як Ліга Півночі в Італії, Національний Фронт у Франції, Республіканська партія ФРН [6, с. 45].

2. Вплив євроінтеграції на етнонаціональні рухи Західної Європи

Підписання і вступ у дію Шенгенської угоди, формування економічного і валютного союзу призвело до формування стійкої групи (5 %), що ідентифікує себе як європейців [13]. Найбільший супротив на національному рівні мав місце у тих державах, де ідея культурної єдності (Франція), культурної унікальності (Велика Британія) була безпосередньо пов'язана з державною в її конкретній національній формі. Навпаки, культурний плюралізм і брак у національно-державницької ідеї функції культурної інтеграції соціуму передбачає не таку складну реакцію на наднаціональну інтеграцію.

У 1975 р. в Брюсселі з ініціативи національних політичних партій Бретані, Уельсу, Ельзасу і Баскського регіону було створено Бюро непередставлених націй Європи, до функцій якого належить як координація діяльності етнічних груп, так і обстоювання їхніх інтересів на загальноєвропейському рівні. В 1995 р. 11 партій, які представляли національні рухи автохтонних етнічних меншин континенту, створили федерацію «Солідарні регіони і народи», яка була покликана відігравати роль політичного й електорального штабу відповідних рухів на новому етапі євроінтеграції [6, с. 48]. В 1988 р. щорічна конференція шотландської національної партії модифікувала позицію партії з питання про незалежність Шотландії: на заміну вимоги повної незалежності Шотландії прийшов лозунг незалежності в рамках ЄС за статусом, аналогічним Данії.

Європейська спільнота розглядає феномен «малих» націоналізмів як наслідок конкретних соціально-економічних процесів. Це пов'язано в першу чергу з характером інституцій ЄС, змістом їхньої діяльності. Всі вони тією чи іншою мірою стосуються економічних та соціальних питань. Відповідно, й структурні фонди ЄС за своїми цілями і методами є інструментами соціально-економічного регулювання регіонів у рамках ЄС. Але такий підхід фактично ігнорує розбіжності між націоналістичними і суто регіоналістськими відцентровими рухами. Це означає, що регіон проживання нацменшин стає

об'єктом діяльності ЄС лише за умов наявності необхідного для цього рівня (відповідно низького) економічного відставання або у разі кризи. Зокрема, Країна Басків, Каталонія, Шотландія отримали допомогу через канали ЄС, маючи при цьому статус кризових регіонів, а Корсика фінансується в рамках програми допомоги найменш розвинутих регіонам.

3. «Європа регіонів»

Концепт «Європа регіонів» можна розуміти у двох значеннях. По-перше, він може передбачати таке утворення, де держава-нація розчиняється у федеральній Європі і регіональних, субнаціональних одиницях європейської федерації [8, с. 21]. Багато дослідників досить скептично ставляться до такого сценарію розвитку подій. Тим не менш, цей термін можна розуміти і по-іншому. «Європа регіонів» може бути таким політичним утворенням, де регіони не замінили державу-націю, але знайшли свою власну ідентичність і місце на політичній арені в Європейському Союзі. В той же час держава не зникає, як форма політичного устрою суспільства, а навпаки, дістає можливість захистити себе від натиску глобалізації. Йдеться про певне перетворення і перенесення кордонів держави, як основи системи держави-нації, на нижчий і вищий рівень, тим самим держава фактично рятує власні кордони. І саме така картина вже постає перед очима європейців. Найвизначнішим кроком у цьому напрямі було утворення Комітету регіонів Маастрихтським договором 1992 р. [9, с. 16].

Створенню Комітету регіонів сприяло декілька факторів. Перший із них пов'язаний із розвитком самого Європейського Союзу. З одного боку, – нарешті створення спільного ринку і спроби подальшої, але вже політичної інтеграції, а з іншого, – дедалі більша кількість винятків для країн-членів, які не бажають глибокої інтеграції (зокрема йдеться про Велику Британію). Фактично великі держави-нації, тримаючись за свій суверенітет, «заважали» подальшій інтеграції. Таким чином, здається, що зацікавлення ЄС у регіонах – це спроба обійти перепону у вигляді держави-нації.

Другим фактором, що вплинув на еволюцію системи Європейського Союзу в напрямі регіоналізації, є децентралізація в рамках самих держав-націй. Субнаціональний рівень управління в країнах Західної Європи (зокрема в Іспанії, Бельгії, частково у Великій Британії з 1999 р.) все більше набував ознак якщо не повноцінного гравця на європейській політичній арені разом із державою-нацією, то такого, на якого вже не можна не зважати [9, с. 25]. В ре-

формованій федеративній Бельгії мовні спільноти та економічні регіони приязно ставилися до ідеї «Європи регіонів», оскільки після реформ 1993 р. ці субнаціональні одиниці дістали можливість впливати на вироблення політики через Раду Міністрів [8, с. 26]. Також інші країни, які раніше були унітарними, стали на шлях децентралізації, а саме: Іспанія (після демократизації), Італія, Франція. Особливу підтримку ідея «Європи регіонів» отримала в Каталонії та Країні Басків. Це, звісно, більше зумовлено внутрішньою ситуацією в державі (ці регіони є економічно найбільш розвиненими і прагнуть максимальної незалежності від центру), але Каталонія також відкрито підтримувала концепт федеративної Європи. Що ж до Франції, то тут зацікавленість регіонів у новій політиці Європейського Союзу пов'язана з очікуванням економічної допомоги і також зменшенням ролі центру.

Нарешті, ще одним впливовим фактором було зростання міжрегіональної кооперації. Регіони і локальні адміністративні одиниці ще з 1950-х рр. створили Раду муніципальних і регіональних органів влади Європи, а з 1980-х рр. вона почала брати активну участь у виробленні європейської політики. В 1984 р. було утворено Асамблею європейських регіонів, відкритою метою якої було створення «Європи регіонів». АЄР активно лобювала створення Комітету регіонів під час переговорів про підписання Маастрихтського договору. Саме завдяки АЄР Шотландія і Уельс дістали можливість відігравати роль у виробленні політики на європейській арені [10, с. 122].

Теоретики євроінтеграції в першу чергу називають економічні причини підґрунтям для ініціювання регіональної політики. Розвиток цього напрямку не тільки зробив ЄС більш «дружнім» щодо до регіонів, а й дав змогу регіональним акторам вийти на європейську арену. Також такий поворот змусив теоретиків розглянути ще одну загрозу державі – загрозу «знизу». Найлегший спосіб визначити регіон – за формальною адміністративною одиницею чи за наявністю виконавчого або законодавчого органу. Це пов'язано в першу чергу з економічними питаннями. Лише в другу чергу ЄС розглядає культурну відмінність як ознаку регіону. В другій половині ХХ ст. політика щодо регіонів вже мала місце в європейських державах: в Бельгії в 60-х, в Іспанії та в Італії в 70-х, в Сполученому Королівстві з кінця 90-х [14, с. 179]. Але ці реформи були пов'язані насамперед з етнонаціональними конфліктами. Щодо цих випадків, то роль ЄС тут полягає перш за все в «європеїзації» цих рухів. Тобто відбувся певний зсув у цілях та завдання останніх у бік держави чи принаймні самоврядного регіону в рамках ЄС.

Регіоналізацію було започатковано ще в 1957 р. створенням Постійної конференції місцевих і регіональних влад. Центральні інституції Європейської спільноти завжди були зацікавлені у розвитку регіональних інституцій як партнерів нижчого рівня. У 1975 р. засновано Комітет з регіональної політики (мав координувати національні регіональні політики і давати оцінку їхньої сумісності з цілями спільноти) та Європейський фонд регіонального розвитку (мав допомагати у подоланні структурного відставання окремих регіонів). У 1988 р. Єврокомісія створила Раду регіональних і місцевих влад із консультативним правом формулювати регіональну політику і участі регіонів в інших проєктах спільноти. Маастрихтський договір змінив її більш потужним Комітетом регіонів і зобов'язав консультуватись з ним Єврокомісію, Раду міністрів і, після Амстердамської угоди, Європарламент. Нині прихильники регіоналізму прагнуть створення другої палати в Європарламенті, яка представлятиме регіони, або й навіть у Раді Міністрів ЄС [7, с. 179].

Також Комітет регіонів дає можливість останнім безпосередньо представляти свої інтереси на загальноєвропейському рівні. Існує кілька неформальних шляхів долучення до наддержавного рівня впливу. Одним із варіантів є встановлення неформальних зв'язків з європейськими акторами, однак цей шлях працює переважно для розподілу структурних фондів. Іншим шляхом є відкриття в Брюсселі регіональних представництв. Вони займаються інформуванням євроструктур, збирають інформацію про європейське законодавство, а також лобюють свої інтереси в структурах ЄС [12].

Але все це ще не дає підстав говорити про Європу регіонів, оскільки: 1) не існує єдиної регіональної політики серед держав-членів; 2) немає чіткого визначення регіону – регіони різняться за ресурсами, владою та ідентичністю. Розпочата політика регіоналізації призвела до поновлення активної діяльності регіональних партій (Шотландська національна партія (ШНП) та уельська Партія Уельсу (Плайд Камрі – Plaid Cymru) і до виникнення нових (Ліга Півночі, хоча її ідеологію частіше називають не націоналістичною, а «забезпеченим регіоналізмом»). Вони декларують прагнення самоврядування (чи державності), спрямовані проти центральної влади, і постійно кидають виклик політичній і конституційній інтеграції країни, якій належать регіони.

Отже, Євросоюз дає можливість «малим» націям (перш за все економічно) заявити про себе у формі європейських регіонів. І ті радо користуються нагодою. Деякі національні рухи етнічних

меншин зауважують, що європейська інтеграція знизилася ціну національної незалежності, і пропонують вступити до списку країн-членів ЄС. Такою є позиція Шотландської національної партії і деяких баскських націоналістів. Інші хочуть замінити наявний Союз федерацією регіонів і «малих» націй, знищивши при цьому вже наявні. Такою є політика уельської націоналістичної партії Плайд Камрі і баскських націоналістів. Є й такі, що бачать Європу ареною, на якій їхні національні спрямування можуть бути виражені й легітимізовані. Водночас вони шука-

ють спосіб вплинути всіма можливими засобами на уряди держав та ЄС задля досягнення політичної незалежності свого регіону. Таким є випадок правлячого альянсу Каталонії.

Так звані малі нації, тобто автохтонні етнонаціональні спільноти без власної держави, як-от баски, каталонці, шотландці, сприймають європейську інтеграцію не як загрозу, а як шанс для свого самовизначення. Цей шанс їм дарує регіональна політика Євросоюзу, яка сприяє інвестуванню у розвиток окремих регіонів всередині національних держав.

Література

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти / Б. Андерсон. – К. : Критика, 2001. – 271 с.
2. Альтерматт У. Етнонаціоналізм в Європі / У. Альтерматт. – М. : Російськ. гос. гуманит. ун-т, 2000. – 367 с.
3. Назаревич А. Національні меншини країн Європейського союзу в контексті інтеграційних процесів / А. Назаревич, С. Трохимчук. – Львів : Львів. ун-т, 2002. – 112 с.
4. Нарочницька Е. А. Етнонаціональні конфлікти і їх рішення: Політичні теорії і досвід Запада / Е. А. Нарочницька ; Центр науч.-інформ. дослід. глобал. і регіонал. пробл. отд. Зап. Європи і Америки. – М. : ІНИОН РАН, 2000. – 96 с.
5. Сміт Е. Національна ідентичність / Е. Сміт. – К. : Основи, 1994. – 223 с.
6. Тэвдой-Бурмули А. Интеграция и кризис идентичности: националистический вызов объединяющейся Европе. Европейский Союз на пороге XXI века: выбор стратегии развития / А. Тэвдой-Бурмули ; под ред. Ю. А. Борко и О. В. Бутуриной. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 472 с.
7. Bourne A. K. Regional Europe / A. K. Bourne // European Union politics / ed. by Michelle Cini. – Oxford : Oxford university press, 2004. – P. 278–293.
8. Brann G. Regionalismus in Europa / G. Brann // Die Europäische Union der Regionen : Subpolity und Politiken der dritten Ebene / P. Nitschke. – Opladen : Leske + Budrich, 1999. – P. 19–38.
9. Jeffery Ch. The regional dimension of the European Union: towards a Third Level in Europe? / Ch. Jeffery. – L. : Cass, 1997. – 223 p.
10. Jekel C. Das UK-System und die Devolution-Frage nach dem Sieg von New Labor / C. Jekel // Die Europäische Union der Regionen. Subpolity und Politiken dritten Ebene / Nitschke Peter (Hrsg). – Opladen : Leske + Budrich, 1999. – S. 115–131.
11. Keating M. Minority nationalism or tribal sentiments: The cases of Scotland, Quebec and Catalonia / M. Keating // Ethnic conflict, tribal politics / ed. by Christie R. – Richmond : Curzon, 1998. – P. 35–59.
12. Keating M. Plurinational Democracy in a Post-Sovereign Order [Електронний ресурс] / M. Keating. – Режим доступу : <http://www.qub.ac.uk/schools/SchoolofPoliticsInternationalStudiesandPhilosophy/FileStore/EuropeanisationFiles/Fileupload,38424,en.pdf>. – Назва з екрана.
13. Twist K. The Devil is in the Demos: The Identification of European Citizens with Europe [Електронний ресурс] / K. Twist. – Режим доступу : http://aei.pitt.edu/6128/01/gradconf06_twist.pdf. – Назва з екрана.
14. Walker C. Ethnonationalism: the quest for understanding / C. Walker. – Princeton, N. J. : Princeton University Press, 1994. – 234 p.

O. Zaslavskyi

EUROPEAN INTEGRATION AND ETHNO-NATIONAL REGIONALIZATION IN WESTERN EUROPE IN THE SECOND HALF OF THE 20th CENTURY

The article aims at research of the transformational processes in the EU member-states in the second half of the 20th century. In particular, author considers the ethno-national movements that spread all over the Western Europe after the WWII. The object of the article is the European ethno-national movements and their correlation with the process of European supranational institutions' formation. The European integration is considered in the light of the regionalization processes.

Keywords: ethno-national movements, European integration, European Union, regionalization, nation-state.

Матеріал надійшов 18.05.2011